

הפיל של סראמאגו והפיל של האפיפיור

מאת יעקב שביט

**האנו הפיל. ציור מים של
אמן אלמוני, המאה ה-16**

באפריל 1549 שלח מלך פורטוגל ז'ואו השלישי מתנה לבן-משפחתו, הארכידוכס והקיסר לעתיד של הקיסרות הרומית הקדושה, מקסימיליאן השני. המתנה הייתה פיל הודי. זה גרעין עלילתו של הרומאן "מסע הפיל" מאת הסופר הפורטוגלי הנודע ז'וזה סראמאגו המתפרסם עתה זה בתרגומה של מרים טבעון בהוצאת הספרייה החדשה. מסופר בו כי הרעיון לשלוח פיל כחיית מחמד עלה בשיחה שהתנהלה בחדר המיטות של המלך ואשתו, קתרינה מאוסטריה, והטקסט שנכתב על הכריכה האחורית של "מסע הפיל" מספר כי מתנה כזאת "איש לא ראה כמותה באירופה באותה עת".

ולא היא, הרעיון לשלוח פיל במתנה לא היה מקורי; כמעט כשלושים שנים קודם לכן, ב-1514, עשה פיל הודי אחר - אחד מכמה פילים שהמלך עמנואל הראשון החזיק באורוותיו - את הדרך ביבשה ובים מליסבון לרומא; זו הייתה מתנתו של מלך פורטוגל לאפיפיור הנבחר, ליאו העשירי (ג'ובני דה מדיצ'י, בנו השני של לורנצו "המפואר"). יחד עם הפיל ומתנות יקרות ערך אחרות (יש אומרים גם קרנף), שלח המלך עמנואל לאפיפיור פטרוני האמנויות והמדע כתבי יד עתיקים מסין וממקסיקו.

באותה תקופה התפשט באירופה העניין במדעי הטבע. הוקמו גנים בוטניים וגני חיות, שגודלו בהם חיות מארצות רחוקות, וכתוצאה ממנו הונח היסוד גם לזואולוגיה מדעית וגם לבוטניקה מדעית.

אבל גם לפני שני מסעי הפילים של המאה ה-16 הגיעו עוד כמה פילים מהמזרח לאירופה: בשנת 797 קיבל המלך קרל הגדול פיל מהח'ליפה הארון אל-ראשיד; הקיסר פרידריך השני הביא אתו בתחילת המאה ה-13 פיל ממסע הצלב שלו ואף השתמש בו במצור על קרמונה ב-1214. גם לואי התשיעי ("הקדוש") הביא אתו פיל ממסע הצלב הכושל שלו. אלה אינן עובדות היסטוריות עבשות, אלא עדות לכך שנוכחותו של פיל באירופה ומתנת פיל, שהוחלפה בין שליטים, לא היו מחזה כה נדיר כפי שעולה מספרו של סראמאגו.

לאמיתו של דבר, סיפור "הפיל של האפיפיור", שהיה בן ארבע כשהגיע לרומא, מתועד הרבה יותר מסיפור הפיל שעליו כתב סראמאגו. הוא שוחזר לפרטי פרטיו בספר מאת סילביו דיני, "הפיל של האפיפיור: מסע הפיל מירכתי הודו ללב רומא" (1997).

הרושם שעשה הפיל הזה, שקיבל את השם האנו (או אנונה, שם שנגזר מהמלה המלאית "אננה", פיל), היה עצום. יצירות ספרות נכתבו עליו, אמנים שונים הנציחו אותו, ופרסומו נפוץ גם מחוץ לאיטליה.

סראמאגו מעביר את עיקרה של העלילה אל המסע, המשמש אותו בין היתר להערות אירונית על התרבות המערבית, להגיגים תיאולוגיים ולביקורת על הכנסייה הקתולית. מסופר כיצד הכומר של סאנטו אנטוניו שליד פדואה מגייס את הפיל והמהוט (המאמן) ההודי שלו כדי שיכרע ברך מול הבסיליקה, ובתמורה הוא מזכה אותה ב"הזלפה נדיבה של מים מקודשים". יוני-דואר

נושאות את הבשורה לטרנטו, שם התכנסה הוועידה האקומנית. המעשה הזה מעורר בארכידוכס מקסימיליאן את החשש שהנס המדומה ישרת את הביקורת על הכנסייה.

בספרו של בדיני מתואר מסעו של הפיל האנו בקיצור נמרץ, והדגש מושם על האופן שבו התקבל הפיל ברומא ובוותיקן, כציר למבט על עולמה של המאה ה-16. זהו עולם של תגליות גיאוגרפיות (שנה קודם לכן, בשנת 1513 "גילה" בלבואה את האוקיינוס השקט); של התחרות בין פורטוגל לספרד על מאבק ושליטה בחבלי העולם "שהתגלו"; של המאבק שניצת בין הרפורמציה לכנסייה הקתולית והאפיפיורות; של המאבק על השליטה באיטליה; של תנועות דתיות עממיות, פריחה של אסטרוולוגיה ואוקולטיזם, ושל ההומניזם והמדע.

רומא ידעה בעת הזאת צמיחה ושגשוג וציינה אותם בתהלוכות ובחגיגות והיתה למרכז של פעילות תרבותית. המתנה שבחר עמנואל הראשון לשלוח לאפיפיור החדש לא היתה תמימה; היא סימלה את הנוכחות הקולוניאלית של פורטוגל בתת-יבשת ההודית ונועדה לחזק את תמיכת הכס הקדוש בפורטוגל.

על השנה ומחציתה שבהן חי הפיל סאלומאו (שהווינאים קראו לו בשמו של השולטן העותמאני סולימאן "המפואר", שצר על וינה ולא יכול לה) בגן החיות של וינה אין מסופר הרבה ברומאן של סראמאגו. לעומת זאת, ספרו של בדיני משחזר את קבלת הפנים החגיגית לפיל ברומא, ערב הפילוג בכנסייה הנוצרית, ואת העניין העצום שעורר. מוגזם, כמובן, יהיה לומר שהפיל הסיח את דעתו של האפיפיור מהמתרחש בזירה הדתית והמדינית, אבל הוא נקשר לפיל, הקדיש הרבה תשומת לב (והרבה כסף) לרווחתו, ויותר ממה שהקדיש לחיות האחרות ששכנו ב"גן החיות" שלו (שהיו בו אריות, נמרים, וקופים), ביקר אותו פעמים רבות, והשתמש בו בחגיגות שונות. "אדם מסכן! מוטב היה שתקדיש יותר תשומת לב לנשמתך מאשר לחיה הזאת", הכריז המטיף בן התקופה, פרא-בונונטורה, שקרא לנדות את האפיפיור וחשמניו והתנבא ש"האפיפיור והפיל ימותו בקרוב".

כשחלה הפיל, לא חסך האפיפיור במאמצים לרפאו, אך נראה שהחומר המשלשל שקיבל הכיל זהב, מה שהחיש את מותו. הפיל מת ביוני 1516. האפיפיור מת חמש שנים אחריו. על פי הזמנת האפיפיור הנוצח הפיל בתמיכה קיר גדול שתיכנן רפאל, צייר החצר, ושבוצע על ידי תלמידו ג'וליו רומנו. האפיפיור המתאבל חיבר אלגיה לזכרו של הפיל, שבה מבקש הפיל מהאל להעניק את החיים שנגזלו ממנו לליאו הגדול. אם הפיל של הקיסר מספרו של סראמאגו זכה רק לכך שעצמותיו ייפכנו לכורסה של ראש עיריית וינה, הפיל של האפיפיור נהפך לסמלה של תקופה שלמה בתולדות האפיפיורות - שהתאפיינה בתמיכה מאסיווית באמנויות אך גם בבזבז ובשחיתות שהביאו, בין היתר, לשבר הגדול בנצרות המערבית.

Silvio A. Bedini,

The Pope's Elephant

Journey An Elephants

from deep in India

to the Heart of Rome

Penguin, 1997

פורסם ב - 12/03/10 02:46